

BO IVAR NILSSON

Sökarljus i gränsland

Bo Ivar Nilsson

Sökarljus i gränsland

SAGA Egmont

Sökarljus i gränsland

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 1972, 2020 Bo Ivar Nilsson och SAGA Egmont

Alla rättigheter förbehålles

ISBN: 9788726762426

1. e-boksutgåva
Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med förlaget samt med författaren. SAGA Egmont Sökarljus i gränsland

www.sagaegmont.com

Förord

Denna bok är en verklighetsnära historisk berättelse om en erövrad landsdels hårda kamp för att bevara sitt modersmål och sin särart under mera än ett halvt sekels tysk ockupation.

Samtidigt får läsaren följa några svenska invandrares upplevelser under detta intressanta skede i Sönderjyllands historia.

En del person- och ortnamn är av lättförståeliga skäl fingerade, dock långt ifrån alla. I skildringen har medtagits en mängd verkliga händelser som utspelades under berättelseåren fram till återföreningen med moderlandet efter första världskrigets slut, även om den yttre ramen något maskerats.

Under senare delen av 1800-talet utvandrade över 3 600 svenskar och något över 400 norrmän till detta land. Orsakerna härtill är flera. Bl. a. unga sönderjyders flykt från preussisk militärtjänst och inte minst en överbefolkad landsbygd i en tid då flertalet emigranter sökte sig till Nordamerika. Omkring, två och ett halvt hundratal engelsmän bosatte sig också i Sönderjylland vid denna tid.

En och annan fotnot klarlägger den aktuella politiska situationen under dessa år.

Författaren □

I

Det var i början av juli månad. Yngve Larsson plöjde tvåårsvallen på sin ägandes gård i Haglarps by. Varje gång han nådde fram till vändtegen kastade han en blick mot hemmet medan hästarna flåsade ut och högg för sig några strån av det frodiga gräset vid dikeskanten. Solen lyste övermodigt klar från en molnfri himmel. Svalorna nästan snuddade vid seldonen under sin jakt efter föda. De visste att de svettiga utdunstningarna från djurens kroppar lockade massor av insekter. Vita måsar följde i plogfåran efter plöjaren. I sin iver efter daggmask och i sin inbördes kamp att hinna först vågade de sig allt närmare, tills hela flocken förskräckt lyfte när mannen bakom plogen vred på huvudet för att se om fåran låg rak.

Yngve Larsson var först i byn, nu som alltid. Vid ena sidan av klövervallen stod rågen frodig trots torkan. Axen började sänka sina nackar under de växande kärnornas tyngd. Yngve fick en behaglig förnimmelse av att det hängde en liten silverslant vid varje strå. Rågen skulle ge pengar. Skullen var nyligen fylld av doftande, välbärgat hö. Och sockerbetorna bredde ut bladen så att marken doldes helt. Yngve Larsson var en av de första i bygden som vid tiden för sekelskiftet börjat odla sockerbetor. I den nystartade andelsmejeriföreningen var han ordförande. Föreningen hade tillkommit på hans initiativ. Men han kände den hemliga avunden i byn. Hustrun — Gertrud — var utlärd mejerist och förestod driften i företaget, hur länge hon nu orkade fortsätta. De väntade

sitt första barn på höstkanten. Ännu var det några månader dit.

Yngve Larssons fader hade bott i undantagslängan. Nu var han död sen en månad tillbaka. Det hade varit ett gott förhållande mellan gamle Martin Larsson och svärdottern. Det var Yngve tacksam för. Han visste nog samt från andra håll, hur spänt det kunde bli mellan parterna, särskilt om undantagsfolket vid en gård inte var släkt. De nya gårdsägarna halvt önskade livet ur gamlingarna för att slippa från naturaprestationerna med mjölk, potatis, mjöl och vedbrand och ofta även fria skjutsar till kyrka och järnvägsstation om avståndet var långt. Undantagsfolk som man önskade livet av levde bestämt på pin kiv. De kunde bli skrynkliga i ansiktet som fjolårsäpplen om påska och krokiga i ryggen som förvuxna ekegrenar i skogen, men dö det kunde de aldrig.

Yngves mor hade gått ur tiden för några år sen. Det var egentligen hennes frånfälle som blev orsak till att han själv fick Gertrud. Det satt hårt åt. Hon var motsträvig och ville rakt inte. Att det likväl blev så, berodde säkert mest på att hon tyckte synd om gamle Martin Larsson. Den tid som Yngve var ensam med sin fader efter moderns död, sköttes hushållet av faderns enda syster som var ogift. Men hon var gammal hon med och krasslig mest för jämnan. Allt blev eftersatt inomhus. Både Martin och Yngve for illa med trasiga kläder och ingen ordning på måltiderna. Yngve mindes allt hur det var och märkte skillnaden, sen Gertrud kommit i huset. Och för all del de levde ganska hyggligt samman. Men nog hade han — Yngve — svårt att begripa hustruns griller. Sitta och smygläsa lånade böcker eller sådana som hon köpt i hemlighet och som inte hade det minsta med matlagning att skaffa eller ett hems skötsel. Gertrud hade också sin

fröjd i att rota fram gamla spinnrockar och skäkteträn, på nytt hänga upp åldriga, kasserade väggskåp, som var över hundra år. Det var sådant skräp som andra bönder slog sönder eller lät åka ut i redskapshus och huggebodar, där de kunde komma till praktisk nytta som förvaringsplats åt verktyg. Men det mest fåniga var kistebreven. Gertrud samlade på sådana. Hon hade fått flera av grannfruarna, som då blev bjudna på riktigt bönekaffe med köpebröd. Det var minsann ett gott utbyte för de värdelösa pappersbitarna. Fruarna lossade dem från kisteloken, när karlarna satte ut ekkistorna i lagårn och pallade under med brädstumpar för fuktighetens skull. Kistorna ersatte foderbingar till att förvara havre i för hästarna eller korngröpe för svinen. Men bortsett från dessa egenheter hos Gertrud var hon duktig och höll ordning på pigan, så att hon i sin tur skötte nånting och inte gick och åt sig stinn utan att göra skäl för födan....

Yngve torkade svetten ur pannan. Puh, det var varmt, fast det led mot kväll! Marken var hård och torr. Det hade inte regnat på tre veckor. Plogbillen började bli sliten. Nästa gång Yngve nådde vändtegen vid pilevallen, sökte han upp en lämplig tung sten och placerade den över skumristen. Det hjälpte. Nu gick det lättare att hålla plogdjupet.

Yngve halade upp klockan ur västfickan. Åhjo! Han skulle nog hinna med vad han föresatt sig: att få hela åkern plöjd före kvällen med undantag av de båda vändtegarna. Han eggade hästarna med tömmen och tog ny fåra.

På natten sov Yngve tungt. Den trötte dagsverkarens lugna, goda sömn. Han väcktes av hustruns grepp om sin axel.

— Yngve! Vakna! Det åskar!

— Kryp ner te mej om du ä rädd, mumlade han sömnigt.

— Nej! Nej! Jag vaknade själv nyss och hörde då, att åskan ä mycke nära.

I samma ögonblick upplystes rummet av en bländande blix, åtföljd av ett kort underligt brak, som om ett gevärsskott avfyrats alldeles intill dem.

Med ens blev Yngve klarvaken. Han skyndade upp ur bädden, sköt undan gardinen vid fönstret mot gårdsplanen. Boningshuset var sammanbyggt med tvenne av uthuslängorna. Öppen sikt fanns endast mot vägen, som ledde förbi ett femtiotal meter från gården, men han upptäckte ingenting.

För säkerhets skull klädde han sig genast. Plötsligt såg han en hög eldtunga skjuta upp genom taket på stallbyggnaden.

— Gertrud! Det brinner! Klä på dej kvickt och plocka ihop vad du hinner! I nästa sekund var han ute om dörren.

I lagårn fanns endast några småkalvar, som ännu drack mjölk. Yngve var inte sen att få dem ut i det fria. Sedan sprang han över till redskapshuset och förde ut sin nya radsåningsmaskin. Han var ensam i byn om en sådan. De övriga bönderna bredsådde eller utförde sådden för hand. När såmaskinen var i säkerhet, kom Yngve att tänka på unghästen. Stoet stod bundet i stallet. De övriga hästarna var i en beteshage för natten. Men stallet var helt kringvärt av rök, så att han inte kunde tränga sig in. Yngve rusade till boningshuset, som just fattat eld. Han hjälpte Gertrud att få ut sängkläder och lättare inventarier, som kunde kastas ut genom ett fönster. Det var inte mycket de hann rädda, innan de själva nödgades hoppa ut i trädgården fönstervägen.

Byns folk började strömma till brandplatsen. Tack vare deras ingripande kunde de jordbruksredskap, som förvarades i den ännu från säd tomma logen, räddas innan också denna övertändes. Unghästen hade lyckats slita bindslet och själv ta sig ut, men var så illa bränd att den måste slaktas.

De husvilla makarna fick bo hos en välvillig familj längre in i byn. Det gick bra att vistas där i ett oeldat rum sommartid. Köket fick de tillsvidare dela med ägarna och i övrigt hålla till hos familjen, om det skulle bli kyligt i vädret. Nästan alla bondgårdarna hade två eller tre sommarrum utan eldstäder. Man behövde spara på torven och veden här på slätten. Tiderna var inte så lysande om än betydligt förbättrade sen skyddstullarna kommit som värn mot den ohejdade spannmålsimporten från det nya landet i väster.

Förutom den nedbrunna gården ägde Yngve och Gertrud ett ganska nyinköpt småbruk som gränsade intill deras gamla ägor. Inte heller den gården omfattade många tunnland. Haglarps by bestod till övervägande delen av småbruk. Förre ägaren på den tillköpta jorden, Jens Håkansson och dennes lungsiktiga hustru, hade betingat sig bostadsrätten till döddagar, så länge de nu orkade hänga med. Båda var ålderstigna. Ingen kunde ju ana att köparna själva så snart skulle bli hemlösa.

Gertruds föräldrar, Tobias Sörensson och Karna arrenderade ett kronoboställe långt inne i skogen och innehade tillika byns enda speceriaffär. I ett brev från dottern fick de vetskap om det inträffade. Tobias Sörensson reste med tåg till Haglarp. Han kom sent på kvällen. Yngve ordnade ett rum åt honom på gästgivaregården.

På natten kunde Yngve inte sova. Han hade knappt vågat vidgå, ens för Gertrud, hur illa han fått det ställt ekonomiskt genom branden. Svärfadern hade tidigare varnat honom för att ådraga sig för stor skuld, men samtidigt berömt honom för hans företagsamhet och energi. Det skulle också gått fint om inte eldsolyckan inträffat. Yngve hade gått så helt upp i sitt arbete med att mörkna jorden och gräva täckdiken, att han helt försummat att ordna sin försäkring. Nu stod husen i samma låga värde som hans far räknat med för många år sen, när brandstodsförsäkrings-bolaget bildades. Skulle han nu bygga nytt fick han större skuld än han förmådde bära. Trots hustruns sidoinkomst som mejerist skulle det ta tid, ja räckor av år, innan han åter kom i balans. Givetvis måste han sälja alla kreaturen och ackordera in plats nånstans åt hästarna. Den fina högrödan, som han glatt sig åt, var helt tillspillogiven och allt vinterfoder saknades med undantag av vad halm det nu kunde bli vid skörden. Som väl var skulle det gå för sig att tröska grödan ute på fältet, nu sen de fått en ångtröskeförening. Säden kunde han omedelbart sälja. Men de pengarna räckte inte långt. Det var rent otroligt vad mycket av smått och stort som behövde köpas, när allt gått omstyr. Visst hade större delen av yttre inventarier, som funnits i den nybyggda och friliggande logen, förts i säkerhet av hjälpsamma grannar och det var nog gott och väl. Men allt annat som förstörts! Logen var den enda byggnad som var någorlunda försäkrad. Värst var det med allt i huset som de anskaffat och allt vad Gertrud fått i hemgift, nedpackat i kistor och skåp.

Dagen efter branden gick Gertrud och sökte i askan. Hon grät av glädje när hon hittade sin dopsked av silver. Den låg djupt nere i den grävda matkällaren under köket, hur den nu hamnat där? Hon var glad över att hon fått

räddat en bonad i röllakan, likaså innehållet av hemvävda lakan och handdukar i ett skåp. Och så tavlan som hon fått av Peder, den sönderjyske frihetskämpen, som hon råkat det oförglömliga året, då hon vistats i Sönderjylland för att förkovra sig i sitt yrke. Den kloke och begåvade vandringsläraren vars bekanskap ställt hennes trohet mot Yngve på så hårda prov. Hon mindes som om det varit i går den kvällen då hon berättat för honom om rönnpplantan, som slagit rot i pileträdets avhuggna krona. När pilen på nytt sköt nya skott om våren, växte också rönnpplantan fast, och både rönnen och pilens grenar tog sen i många år sin gemensamma näring ur samma stam. När hon kommit åter till Sverige, hade han sänt henne en tavla, inramad i ädelträ, och innanför glaset, på vit kartong, hade Peder klistrat ett löv av en rönne och ett av en knäckepeil. Yngve hade nästan hånskrattat, men han visste ju intet om hemligheten bakom det hela och den innebörd Peder lagt i sin gåva. Därför hade hon fritt kunnat hänga upp den i det stora finrummet med golv av halvalnsbreda, kvistfria plankor av kärnfuru. I det rummet hade hon samlat de föremål hon tyckte bäst om och de få böcker hon lyckats förvärva. Den gedigna sekretären med inläggningar i buxbom och päronträ, alla minnessaker hon förvarat i lådorna, de sex brickorna av tenn i olika storlekar — nu var allt förstört. Men Peders gåva skulle fortsätta att tala sitt tysta språk. Var fanns han nu? Var han måne utvisad eller fängslad av tyskarna? Hon vågade inte tänka på honom. Fick inte tänka på honom, nu när hon och Yngve väntade ett barn gemensamt.

Yngve hjälpte grannen de bodde hos med arbetet i lagårn. Han ville på något sätt göra rätt för sig. Bysamfälligheten trogna ville inte värdfolket ta emot

någon ersättning i kontanter. Så *gjorde* man inte, när någon blev brandskadad.

I dag väntade Yngve svärfadern — om han nu kunde få någon hjälp från det hållet. Var gång ett åkdon hördes på vägen tittade Yngve ut genom stalldörren, där han gick i väntan på gästgivareskjutsen, som svärfadern skulle komma med. Denne ville inte höra talas om att Yngve lejde skjuts genom någon av de andra bönderna i byn. Yngves egen åkvagn hade blivit illa åtgången vid branden. Den stod liksom radsåningsmaskinen i den sammanbyggda uthuslängan och Yngve glömde den helt i förvirringen. Det brann i stoppningen på vagnsätena när några unga karlar drog ut den.

Mot sin vana var Yngve nervös. Konstigt! Fast han var vuxna karlen och ledamot i skolrådet och i fattigvården samt ordförande i mejeriföreningen, kände han sig förunligt lätt i vikt vid jämförelse med Tobias Sörensson. Svärfadern ägde en pondus som alla i hans närhet märkte. Yngve förstod mer och mer Gertrud, när hon berättade om hemförhållandena på Åsen, om hur brodern — Manne — och hon själv aldrig vågat opponera sig mot faderns vilja och kände sig kuvade i hemmet. Ändå kunde Yngve för sin del inte klaga. Sista gången svärföräldrarna varit i Haglarp och Tobias förstod att svärsonen sålt kreatur som ej var utvuxna och till skada för sig själv för att punktligt kunna betala räntan på ett lån till honom, hade han inte sagt något under besöket. Han hade gillande nickat och tagit emot den förfallna räntan. Den var något högre än på ett borgenslån i en bank. Men sen hade Tobias på järnväg sänt några präktiga djur som gåva, värda den ränta han fått på utlånade pengar många gånger om. Yngve kände på sig att svärfadern gillade hans gåpåarvilja och hans iver att pröva nytt, även om han sista gången han varit på besök varnat honom att

inte gå för djärvt fram, innan han hade ordentligt ekonomiskt fotfäste. Tobias själv hade kämpat sig fram och hade med åren kommit till välstånd. Han var ovanligt framsynt och kloktänkt. Tobias Sörensson skulle säkerligen inte försummat att ordna brandförsäkringen i tid. Yngve hade summerat, att vad han nu fick ut skulle räcka till en hygglig ladugård, men varken till svinstall, ekonomibyggnad eller till en nog så enkel boningslänga.

Vid tiotiden kom Tobias. Yngves värdfolk ville bjuda in, men Yngve kände på sig att det var mera av artighet. Han blev lättad då svärfadern avböjde. Gertrud var ännu kvar på mejeriet. Först vid middagstid skulle hon vara ledig. Strax efter sex på morgnarna kom de första mjölkskjutsarna. Gertrud var regelbundet med vid invägningen för att själv bära ansvaret om det skulle bli något bråk efteråt om vikterna. Sådant hände. Yngve brukade sällan ta råd av sin hustru. Men denna gång lydde han henne. Innan svärfadern hann fråga, talade han om hur dåligt han hade försäkrat.

— Dä var illa dä, sa Tobias.

— Dä ä rent oförlåtligt! Dä erkänner jag. Ofta har jag tänkt ändra på summorna, men aldrig har det blivit av. Ingen kunde väl heller tro att åskan skulle slå ned. De flesta husen ä ju gamla, mest hundra år och ingenting har inträffat förut. Skorstenarna var vi noga mä, så att det inte var fel på rökgångarna. Gertrud bakade heller aldrig i storugnen när det blåste, och halmtaken var torra.

Tobias svarade inte med ett ord. Han gick med skärpt blick och såg på grödan. Endast tvenne gånger förut hade han besökt sin dotter och svärson. De hade inte varit gifta någon längre tid. Männen följde en markväg mellan Yngves åkrar och grannens.

— Du har 'ad i god kultur, sa Tobias och nickade. Nabons havre ä sämre än din. Skillnaden på jordmån kan

dä inte bero på.

Yngves betryckta drag ljusnade. Men han sa ingenting. Tobias fortsatte: Jag begriper ad du ä brydder för byggekostnaderna. Utan hus går ad ju inte, men vem tvingar dej ad stanna kvar i Haglarp?

— Menar Farbror, att jag ska sälja och så gå på arbete hos andra?

— Nää, inte dä sista. Men sälj jorden te dina naboar. Jag förstår ad dä ä småställen runt omkring ditt. Skaffa dej sen jord på annat håll.

— Grannarna kommer att lurpassa och söka komma över några tunnland billigt, när de förstår att jag inte orkar bygga.

— Du får väl göra som mäklarna försöka pressa buden mot varandra.

— Om än jag kan sälja jorden och lägger te de pengar jag kan få för djuren, så ä det inte lätt. Jordpriserna har börjat stiga, och en välbyggd gård hittar man inte här i närheten, jag menar nån som ä te salu.

— Vem har sagt dä ska vara i Haglarp? Använd sommaren te att höra dej för, när du har tid över. Du kan ju arrendera.

— Det måste ju vara i närheten av mejeriet. Där har Gertrud god inkomst. Så som de ä för oss nu har vi inte råd att förlora den.

— Jag ser hur dä ä fatt mä Gertrud. Så länge te kan hon inte hålla på i mejeriet. Du får tänka på henne mä.

Yngve tyckte det lät som en återklang av gamle Martin Larssons ord året innan han dog: "Du pressar Gertrud för hårt. Hon kan inte räcka te både ute och inne". Men här kunde han inte ge efter:

— Utan Gertruds inkomst klarar vi oss inte.

— Sånt prat!

— Men pengarna, om vi ska söka nåt nytt?

— Lite stöd kan jag väl ge dej. Och inte ä dä tvunged ad man ska bo på samma lilla plätt hela livet. Om jag vatt unger som du skulle jag allt prövat på ad se mer än en gryta koka.

De båda männen vände vid ägogränsen och gick åter mot brandplatsen. Gertrud kom emot dem:

— Nu bjuder jag på kaffe på mejeriet. Jag har så jag kan laga te lite därborta.

— Var har du ordnat det? sa Yngve.

— I källaren för egna pengar och i smyg för styrelsen. Inte ens herr Ordf. vet det, sa Gertrud skrattande och grep sin man i armen.

Tobias myste i skägget:

— Du ä bestämt släkt mä din far, Grebba.

Kväll efter kväll diskuterade Gertrud och Yngve hur det skulle bli för dem i framtiden, och var de skulle hamna. Gertrud insåg att hennes man hade det besvärligare än hon. För henne var hemmet i Haglarp bara ett par år gammalt och hon hade aldrig vuxit fast där. Tvärtom. Många gånger längtat bort. Yngve var fastvuxen med djupa rötter i den gamla släktgårdens jord. För honom hade det alltid varit självklart att stanna där, odla markerna, förbättra dem och efter hand bygga om det som behövde förnyas. Den sammanrasande ekonomin ställde allt på huvudet. Ändå märkte hon för var dag som gick, att han börjat finna sig tillrätta med tanken att flytta bort ifrån orten. Men det var en svår tid.

Jordbruksegendomar brukade utannonseras på vintern och tillträdas den 15 mars, när det var laga fardag. Inte var det roligt heller att bo så här inhyses med en lånad säng, ett bord och några pinnstolar, allt tillhörande andra människor. Deras värdfolk sa ingenting direkt, men både Gertrud och Yngve kände på sig att de började finna det besvärande. De var fem i familjen, därav tre barn i skolåldern, som hade fått tränga ihop sig för deras skull. De tyckte nog också, att det var underligt, att inte Yngve börjat röja brandplatsen för att bygga nytt. Yngve ville inte för tidigt vidgå sina planer att flytta från byn, kanske innerst beroende på att han helst ville stanna kvar. Men hur han räknade och kalkylerade förstod han, att detta blev omöjligt. Skulle han få stöd av Gertruds far, måste han söka en annan utväg.

Vid månadsskiftet den första augusti fann Gertrud på att låta mejeripigan bo hos sina föräldrar, en halv mil bort. Hon lånade henne sin egen cykel. Tösen blev glad. En cykel hade varit hennes dröm länge, men det var inte lätt att själv spara ihop till cykel på en piglön. Nu blev mejerikammaren ledig. Gertrud flyttade själv in där, och Yngve fick ett rum hos Jens Håkans. Där kunde han känna sig hemma. Det var hans eget ställe, om än boningslängan var bristfällig och de gamla hade bostadsrätt till döddagar. Gertrud ordnade mat åt sig själv och sin man på mejeriet. Lite provisoriskt men det fick gå så länge. Gertrud ville inte, att Yngve skulle äta hos Jens Håkans. Inte nog med att gumman var sjuk, gick och hostade och inte var så noga med var hon spottade. Hon var allmänt lortfärdig och hafsig. Gertrud kände sig personligen nöjd med förändringen. Hon hade aldrig kunnat förlika sig med att sova i tvåmanssäng. Och nu fick hon också vara mera i fred på alla sätt.

En vecka in i augusti kom ett danmarksbrev med posten. Gertrud trodde först att det var från Peder Carstensen. Stilen var förvillande lik hans. En brännande rodnad översköljde hennes ansikte fast hon var ensam när posten kom. Peder var alltid så försynt, han skulle säkert inte öppet skrivit något, som inte vem som helst kunnat läsa. Men ändå var Gertrud tacksam för att inte Yngve fanns i närheten. Hastigt slet hon upp kuvertet och läste först med besvikelse och sen med stigande förvåning. Tanken på Peder gled undan inför vad hon i brevet fick veta. Brevet var från Klaus Nissen i Himlerup, han som varit hennes förman ett helt år, då hon arbetat som vanligt biträde för att lära tillverka nya ostsorter, innan andelsrörelsen i Haglarp startade.

Brevet var av följande lydelse:

Kære Fru Larsson!

De er nok forbavset over dette Brev. Men det er en særlig Grund til at jeg skriver. Husker De hvad vi talte om da vi sammen cyklede til et valmøde i nærheden av Kongeaan, hvor Peder Carstensen var Hovedtaleren? Jeg fortalte Dem dengang, at jeg var bange for at blive udvist af Amtmanden paa grund af min politisk Holding. Indtil nu har jeg klaret mig. Der er ju heller ikke Valg til den tyske Rigsdag i Aar, som det var dengang, og desuden ved De at jeg har Venner der hjælper mig. Og den udenlandske Presse er jo ogsaa begyndt at kritisere "den harde Hands Politik", som Overintendant von Köller har indført. Men det er en af mine Kolleger i Stendebjerg der er ilde ude, og det er ham det gælder. Landboforeningen har modtaget et Brev, i hvilket man la der skinne igenem, at hvis icke Mejeristen bliver opsagt til den første November, saa vil ham blive udvist. Hvis ham vægrer at træde tilbage frivilligt, vil man tilbyde de hjemmetyske Landmænd i Omegnen, der ogsaa leverer Mælk til Stendebjergs Mejeri, en noget højere Mælkepris, saafremt de vil flytte til et andet Mejeri. Derved vilde Mælkevognene faa godt og vel en halv Mils langere Vej, og Udgifterne for Kørslen blive større. Men det betyder selvfølgelig ingenting, hvis man kan ramme Mejeriet saa det bliver for svagt i Konkurrencen. Merudgifterne for Landmændene ordner de tyske Myndigheder bagvejen Pengerne tilbage. De fleste tyske Bønder er hyggelige Mensker, men Penge lokker! Desuden er der to dansksindede Medlemmer i Landboforeningen, der ikke tør søge om Naturalisering. For begynder man at undersøge deres Ret til Bopæl, saa opdager man snart, at de begge ved forskellige Lejligheder har varet over grænsen til

Kongeriget og besøkt Slæktinge. Fru Larsson ved jo selv, at dette kaldes for at have forladt Landet og kommet tilbage igen hvilket er forbodt Optanter og deres Børn. Hvis nu Stendebjergsmejeristen "frivilligt" søger sin afsked til den første November, saa kommer man ikke at rode i deres Forhold, ihverfald ikke føreløbig. Styrelsen er meget bekymret over Truslen. For det siger jo sig selv at hvis man bliver af med næsten Halvdelen af Leverandørene saaa er det omuligt at drive Mejeriet saa at det kan betale sig. Derfor tænkte jeg at De maaske kender en svensk Mejerist der kunde have Lyst til at overtage Stillingen. Fra Erobrenes Side ser man jo helst en tysk Mejerist. Men det gaar Landboforeningen ikke med paa, ikke for længre Tid. Med en svensk falder Tyskerne til Ro. Jeg kan tænke mig De har meget travlt med Hösten. Men skriv helst inden den femtende Sept, selom De ikke kan foreslaa nogen.

Jeg og min Kone sender de hjertligeste Hilsner til Dem och Deras Mand.

Klaus Nissen

Gertrud lät brevet sjunka ned i knäet. Hon hade ingen att föreslå. Jo, sig själv. Men Yngve! Hur skulle han ställa sig till ett sådant förslag? I Sönderjylland kunde han komma över ett jordbruk för hyggligt pris. Där fanns många präktiga egendomar till salu eller som var arrendelediga varje vår. Många äldre bönder ville bli kvitt sina gårdar sedan deras söner lämnat landet för att slippa tysk militärtjänst. Kunde detta brev vara ett svar på hennes tysta böner om en förändring? Kunde det vara meningen att hon åter skulle komma till Sönderjylland, med allt vad det betytt av rika upplevelser och djup smärta. Var det inte bara till att riva i gamla sår? Hon ville helst inte

återse Peder. Allt det stormiga hade börjat sjunka till ro inom henne. Och nu väntade hon barn. Om allt gick väl blev det i början av oktober. Då skulle hon kunna vara i farten igen vid nästa månadsskifte. Det skulle nog gå. Värre var att få Yngve med på att flytta. Han drog sig nog för så stor förändring, som att flytta från Skåne till ett annat land. Hon skulle läsa brevet för honom i kväll. Nej, inte förrän i morgon. Då är det söndag. Yngve var så hetsig nu i skördebrådskan, att han tvärt skulle avvisa allt. Bäst att vänta tills han fick tid i morgon. Det är inte nödvändigt att han också skulle komma att ligga vaken i natt. Det räckte med henne själv.

Redan klockan sex på söndagsmorgonen kom Yngve till mejeriet. Pigan hade sin frisöndag och han visste, att inte Gertrud tålde vid att lyfta mjölkkannorna och tömma dem i vågen. Yngve var van från den tid han själv kört en mjölkskjuts då hon blev bekant med honom. Gertrud stod vid sidan och såg på när han lekande lätt hjälpte mjölkkuskarna att avlämna sina lass. Gertrud tänkte på sin första befattning vid Herbyfarm. Yngve hade friat det året och fått nej. Men han gav sig inte, utan kom igen gång på gång. Och så blev det som det blev.

Först när grädden syresatts och hon satt löpe till ostmjölken tog hon fram brevet. Yngve skakade på huvudet och lämnade det åter. Han hade svårt med språket. Efteråt sen Gertrud läst det för honom stod han alldeles tyst en lång stund. Yngve sa ingenting men hans ögon frågade.

Gertrud märkte det och sa:

— Nä, men jag tänkte att du kanske visste någon vi kunde rekommendera. Du har ju förbindelser med fler människor än jag och hör så mycket nytt utifrån.

När Gertrud såg Yngves överraskning fick hon ont samvete. Hon hade inte varit riktigt ärlig. Yngve hade

inte väntat det svaret. Det förstod hon.

— Nej, sa han. Jag känner ingen. Du kunde ju skriva te din far. Han som har handel och stor djuruppfödning har säkert nån att föreslå.

— Kanske det.

— Skriv då också, att här får jag inte fatt på nåt jordbruk förrän tidigast te nyåret, om det ens går då. Han får gärna vara mä och söka efter ett lämpligt ställe. Vi är helt beroende av om han vill hjälpa oss. Men det känner på ändå, när man alltid rett sej själv.

Gertrud var inte överens med sig själv. Hon anade en fara vid att åter råka Peder Carstensen. Hon hade bittert fått lära sig, att man ska vänta att bilda hem, tills man finner någon som man riktigt tycker om. Och Peder.... Nej, nej! Slå bort dessa tankar. Bäst att låta Yngve handla som han själv ville. Hon beslöt att inte försöka påverka honom. Det var hederligast så.

— Nå! Vad säger du?

— Jag vill inte lägga mej i saken. Du förstår bäst.

Gertrud visste inte att hennes passivitet åstadkom en helt annan verkan. Om hon varit ivrig och velat resa skulle Yngve aldrig reflekterat på det. Det gjorde han inte nu heller förstås. Men han föreslog i alla fall att Gertrud skulle översätta Nissens brev till svenska innan hon sände det till Tobias Sörensson.

Så snart hon fick tillfälle skickade hon brevet med det tillägget att fadern skrev svaret till Yngve och inte adresserade det till henne. De fick själva avgöra. Yngve släppte inte i första taget försöket att få en gård i närheten. Det var nog säkrast att de stannade i Skåne.

Tobias Sörenssons svar på dotterns brev blev en överraskning för dem båda.

Beste svärson.

Jag förstår att I hafven det besvärligt utan ordentlig bostad. Det gäller ju för eder att söka öfverkomma ett ställe där i kunnen trifvas och som är lagom stort. Om jag varit unger som du skulle jag begifvet mig till Sönderjylland. Där lär ju finnas goda landtbruk somligstädes. Men i så fall så akta dig för marskland. Jag hafver aldrig sett sådant men det skall vara av dålig beskaffenhet. Men du är ju duktiger till att bedöma saken. I brefvet stod något som tydde på myndigheternas fientlighet men detta afser väl icke utlänningar? Gertrud hafver omtalat att det finnes en del svenskar och norrmän i landet och att dessa hafva det godt. Om i besluten eder att försöka resa så söken att komma öfver något nära Stendebjerg eller hvad platsen hette. Då kunde kanske Gertrud våga anställningen tills I hafven kommit i gång. Det är skada att jag är så gammal, annars skulle jag velat resa till Sönderjylland att se huru där ser ut. Om I nu besluten eder för att fara så kan jag hjälpa eder med 3 000 riksdaler. Jag vet icke huru mycket detta blifver i tyska penningar. Om du säljer jorden i Haglarp får du nog ut så mycket att du kan återställa ditt förlorade lösöre. Du kunde ju arrendera till en början och sedan återvända hit eller köpa sen du vet om du och Gertrud kan trifvas. Penningarna jag utlånar får du förränta på öfligt sätt. Man skall icke kläda af sig förrän man lägger sig och jag skall äfven tänka på Manne när han skall efterträda mig här på Åsen. För Mor hafver jag icke ännu omnämnt detta bref. Då blifver hon oroliger och tycker att i hafva farit mest lika långt som till Amerikat. Fundera öfver saken. I bören icke lefva på samma lilla plats hela lifvet igenom. Hälsa Gertrud

*och förehåll henne att taga allt försiktigt de månader
hon hafver kvar.*

Din Svärfader

— Vad anser du om detta? sa Yngve när hustrun läst brevet.

— När jag bodde där hemma var Far oftast omedgörlig. Vi tvangs att böja oss för hans vilja i alla stycken, både Manne och jag. Nu börjar jag se Far med andra ögon, inser mer och mer huru företagsam han varit som själv börjat med två tomma händer.

— Han som står sej så fint kunde gott sträcka sig längre än till fattiga tre tusen.

— Fattiga tre tusen, säger du. Det är lika mycket som priset på femton goda mjölkcor.

— Hur som helst så får vi aldrig pengar så vi kan köpa nåt, fast du säger att man kommer över hygglig jord i Sönderjylland för fyra hundra kronor tunnlandet.

— Du ville aldrig vidgå för far hur stor skuld vi dragits mä. Om du tillstått det så kanske far gått längre.

— Varför skulle jag snacka om det! Vi hade själva klarat oss alltihopa. Ingen människa kunde väl tänka att åskan skulle slå ner.

— Hade vi haft nåt att bygga för så hade det väl ordnat sej. Vi hade fått nya och lite modernare hus.

— Pika inte mej för försäkringen igen. Jag tåler inte höra't.

Yngve drog igen det öppna fönstret med en smäll.

— Akta rutorna, fast du ä på misshumör!

— Kan man bli annat? Behöva lämna byn. Du bli av mä din inkomst. Fara te ett ann't land, rakt ut i det ovissa.

— Jag håller inte på Sönderjylland. Du får ordna't precis som du själv vill ha'et.

— Såå! Jag tog för givet att du var väldans intresserad. Du har snackat så många gånger om hur rasande väl du trivdes där förra året. Ibland fick man nästan för sej att du helst ville sticka från alltihop.

Gertrud gick bort till sin man och lade armen om hans hals, trots Yngves dåliga lynne. Så fick de inte fortsätta. Vassa uddigheter fick inte förrycka samtalet. Detta var dock ett mycket viktigt avgörande de stod inför. Gertrud sa:

— Visst kan man trivas där, men jag är inte karsk nog att bära ett så stort ansvar. Du får helt avgöra själv.

En stund stod båda tysta. Gertrud lät armen sjunka och sökte Yngves hand.

— Yngve veknade:

— Du ä i alla fall rar, Gertrud. Det ska väl ordna till sej på nåt sätt. Vi kan i varje fall fara över och titta oss omkring, Troligen hittar vi inget arrendeledigt ställe som passar oss.

— Finna en gård att överta, det kan vi säkert. Du anar inte hur stora utbuden ä på bonnaställen där nere. Vad drängar och pigor beträffar så har tegången ändrat sej de sista tio åren.

— Hur så?

— Den danska ungdomen vill mer och mer stanna kvar i landet, fast de har'et besvärligt. De blir ofta trakasserade av myndigheterna, när de söker platser hos danska bönder, hantverkare eller handlare. Hos tyskar vill de helst inte arbeta. Det händer till och med att de blir utvisade ur Sönderjylland.

— Där finns väl nån rimlig orsak så de inte följt lag och förordning.

— Nej, det ä det som ä det konstiga. Det är så invecklat att det ä svårt att förklara. Särskilt för en massa bönder som operat för Danmark gör myndigheterna det

besvärligt. Såd'na som vägrat att bli tyska statsborgare. Och det märkvärdiga ä att det hänger efter också på optanternas barn.

— Optanter! Vad ä de egentligen för nåt? Nissen skrev också om optanter i sitt brev på ett sätt som om det var känt av alla. Förra gången du var där snacka du ibland mä dina bekantingar om optanter. Jag fäste mej aldrig ve'et. Då hade vi ju ingen tanke på att bosätta oss där.

— Jo — ja, jag vet inte hur jag ska förklara det mä bara några ord. Det var så att danskarna alla dessa år har gått och hoppats på en folkomröstning. Avstämmning, kallar man det. Det löftet fick de när freden slöts efter erövringen. Men den folkomröstningen blev aldrig av och blir väl aldrig heller. Te en början var det inte så svårt för optanterna. De bara förlorade sin rösträtt och kunde inte komma in i kyrkostyre och i det kommunala. Men det frågade de flesta inte efter. De fick sköta sitt som förut. Men efter som spänningen i landet ökat mä det där tysta motstånd, som danskarna kan visa när man går deras rätt för när, så vill nu tyskarna behandla alla optanter och deras barn som *utlänningar*. Och du må tro att det rör sej om många, många tusen personer. Danskarna tänkte, när de operade, att där fanns ju inte minsta anledning te att byta nationalitet och bli tyskar och sen om några år efter en folkomröstning byta tebaks och bli danskar på nytt.

— Då betyder således optera en begäran att få förbli dansk?

— Just det. De kunde ju aldrig tro att löftet om en folkomröstning ej varit allvarligt menat. De som operade kunde ju heller inte tänka sej att tyskarna trettio år senare skulle hitta på nya sätt att utnyttja läget, som sker nu. Många av optanterna ä nu döda men deras barn har det inte lätt.

— Är det dom som kallas för optantbarn?

— Givetvis. Sen finns där och har i århundraden funnits tyska minoriteter lite varstans i de gamla hertigdömena. I Sydslesvig får man väl vända på det och tala om danska minoriteter. Men i Nordslesvig fick befolkningen det svårt. Förtyskningen sattes först i gång i skolorna mä ungarna. Folk fann sej i'et om en motvilligt. Var blåögda och trodde på en snar ändring och då visste de, att de skulle rösta sej tebaks te Danmark. Men sen när de trängdes allt värre och barnen skulle lära katekes och biblisk historia på tyska satte sej föräldrarna te motvärn. Och då så kraftigt att modersmålet inte helt kom väck.¹

— Hur har du blitt så lärder? Yngves röst var inte fri från sarkasm. Men Gertrud svarade i lugn ton:

— Man kom ju mitt opp i'et och hörde snackas om sånt för jämnan. Men inte nog mä det. Ä där danskar som retar myndigheterna det allra minsta, vågar opponera så försöker man nu bli av mä dem. Kan man inte komma åt dem man vill så dyker man på deras tjänstefolk, om de är danskar, för att göra't besvärligt. Det ä inte lätt om en bonde blir av mä dräng och piga mitt i hösten. Kommer vi dit ska du få uppleva vad du aldrig drömt om.

— Men vi då! Om vi nu händelsevis slår oss ner där nå't år?

— Då förblir vi svenskar, så klart. Då kan de inte komma åt oss, såvida vi inte stjäl eller slår ihjäl folk.

Yngve brast i gapskratt.

— Du tar då te ordentligt.

— Vad ska man hitta på då man ska förklara....

För dumskallar, avbröt Yngve. Men Gertrud hörde på tonfallet att han inte var förargad. Yngve fortsatte: Vi reser väl dit då och tittar oss omkring. Det här låter spännande. Men du måste följa mä, ensam far jag aldrig. Det förskräckliga språket klarar jag aldrig av, fast jag titt

och tätt pratar mä danska kreaturshandlare. De begriper svenska, skånska i alla fall.

Gertrud vände sig så att inte Yngve kunde se hennes ansikte. Hon log öppet. Det hörde då inte till vanligheten numera att Yngve lät vidgå beroendet av hustrun. Hennes nästa replik blev:

— Jag föreslår att vi först skriver te Nissen och ber honom bevaka annonserna i de sönderjyska bladen. Där finns sådana både på tyska och på danska.

— Vad Nissen än svarar så kan vi inte fara nu under hösten innan allt är bärgat. Vi får vänta te oktober.

— Då vågar jag mej inte ut. Det är sent nock som de ä. Men om vi reser så snart rågen är höstad, så kan vi vara tebaks om en dryg vecka.

— Vi får sova på saken.

Yngve tog sin mössa som han lagt på en stol och gick till Jens Håkans utan att önska god natt.

Det högg till i bröstet på Gertrud. Hon visste så väl att han inte menade nåt illa. Det var bara vårdslöshet, men i alla fall.... Peder skulle aldrig handlat så. Peder! Var hon där nu igen. Skulle hon aldrig bli det förflutna kvitt?

3

När ryktet spred sig i mediet av september att Yngve Larsson skulle tillträda en gård på något som kallades för Haderslevsängden och låg borta i Sönderjylland visade hela byn upp ett nytt ansikte. Det lite småstingsliga mot de brandskadade, som efterföljt de första veckornas medkänsla, försvann helt. Jens Håkans och hans gumma rent gruvades över ett sådant vådligt tilltag. Det var ju enorma risker att fara så långt, när här fanns jordbruk att komma över i Skåne bara de lugnat sej lite, när de nu ändå inte ville bygga här i byn. En och annan trodde sig veta bättre, viskade förstucket, att det fanns nåt särskilt som Gertrud hade i kikaren. Hon hade ju varit där en gång förut. Gertrud var inte från början en av dem utan en "udäring".² Det där illmariga skogsfolket kunde man aldrig riktigt veta var man hade. En del hörde Yngve och Gertrud av bysnacket, det personangripande viskades med fingret på läpp. Gertrud anade en del men log för sig själv när hon märkte, hur svårt det var att få en ersättare för henne på mejeriet till den lön som hon själv med svårighet lyckats erhålla. De "nya" som reflekterade på anställningen begärde betydligt mera för året. Det gällde pengar för andelsägarna. Det var kanske därför man lät förstå hur man kom att sakna henne. Det var nog fullt att känna triumf för den sakens skull. Men ack, så mänskligt. Larssons lämnade inga ingående förklaringar kring sitt beslut. Deras ekonomi rörde inte någon. Till julen ämnade Gertrud skicka en present till grannen de bott hos den första tiden efter olyckan, fast hon visste att de

mer än väl gjort rätt för sig genom arbete. Jöns Håkans däremot, som framdeles kom att bli något beroende av en ny tillträdare, ansåg hon sig skyldig en mera ingående förklaring, när hon såg hur ängsliga de blivit sen de hört talas om flyttningen. Hon gick länge och tänkte på hur hon skulle säga så de förstod det hela. De invecklade förhållandena i de gamla hertigdömena var det omöjligt att gå in på. Så enkelt hon förmådde talade hon om att Sönderjylland gränsade intill något som hette Sydslesvig och som tyskarna behärskat i långa tider. Genom ett krig för så där en trettio, fyrtio år sen förlorade Danmark Sönderjylland till tyskarna. De kallar de nya områdena för Nordslesvig, men det är precis samma sak som Sönderjylland. Ungdomen trivdes rakt inte, utan försökte skaffa sej sitt levebröd utomlands. Många reste till Amerika.

Det sista förstod Jöns Håkans. Själva hade de i sin ungdom tänkt emigrera men aldrig förmått skaffa pengar till biljetterna.

Gertrud talade om att en massa äldre bönder, som inte orkade mer, ville sälja sina gårdar eller arrendera bort dem. Som läget var blev efterfrågan ringa och priserna därför låga.

— Men då skulle ni ju köpa, innan ställena stiger igen, sa Jöns Håkan.

— Vi har fått det ordnat så att vi först arrenderar och sen har vi fått infört i kontraktet att vi har rätt att köpa för en bestämd summa efter vissa år, om vi vill.

— På de sättet. Ja, nu förstår jag, svarade gubben.

Trots allt smågnissel fick de båda, särskilt Yngve erfara att den till vardags mossbelupna bysamfälligheten likväl fanns där djupt inunder.

Lösöreauktionen ägde rum en av de första oktoberdagarna. Yngve hade dessförinnan fått plöjt upp alla stubbåkarna så att han inte behövde redskapen längre. Auktionen gick dåligt. Det mesta blev underbetalt. Den nya radsåningsmaskinen klubbades bort för halva inköpspriset. Slaktarna ropade in kor som mjölkade, och då visste alla att buden var låga. Med hästarna gick det bättre. Alla kände till Yngves hästar, väl inkörda förutan dolda fel. Bäst av allt gick dock jordförsäljningen. Det var som om de kringboende haglarpsbönderna plötsligt bänkats runt omkring en jättestor pannkaka med sylt och socker på. Det gällde nu att söka skära för sig så stort stycke som möjligt. Alla visste att jorden var i bästa kultur. Åkrarna låg väl till och gränsade mot olika grannar. Man formligen överbjöd varandra för att komma över några tunnland, fast man inbördes tidigare låtit varann förstå, att man inte var ett dugg, nej, inte det allra minsta intresserad. Gertrud och Yngve var överraskade. Detta hade de inte väntat, och det blev lite plåster på det svaga auktionsutbytet.

Gertrud slutade sin befattning vid andelsmejeriet och reste hem till föräldrarna på Åsen. Fjorton dagar senare föddes sonen. Yngve bodde kvar hos Jöns Håkans över vintern. Han var inte glad åt det, men beslöt ett självhushåll. Skilsmässan var inte utan värde. Yngve erfor hur mycket Gertrud betydde för honom. Gertrud gick upp i sin moderslycka. Hon hade ingen tid över för funderingar kring sitt äktenskap. Föräldrarnas första välkomstvänlighet suddades snart ut. Både Karna och Tobias sjönk ner i sin gamla ordknapphet. Efter julhelgen hade man fordringar på henne att hjälpa till både i hushållet och i affären. Gertrud började med längtan se fram mot den dag då hon och Yngve åter kunde få sitt eget.